

Нақтылауды сондай-ақ еңбек ресурстарын пайдалануды сипаттайтын көрсеткіштер жүйесі де талап етеді. Олардың ауылшаруашылығы өндірісіне қатысуы келесі көрсеткіштермен: экономиканың осы секторында жұмыс істейтіндер саны, жұмыс істейтіндердің орта жылдық (орташа) саны, толық жұмыспен қамталғандармен бірдей жұмыс істейтіндер санымен бағаланады. Соңғы екі көрсеткіштерді жеткілікті сенімді дәлдікпен ауылшаруашылығы ұйымдарының есеп беру негізінде бекітуге болады. Басқа шаруашылық субъектілері бойынша (фермерлік, шаруа қожалықтары және үй шаруашылықтары) бұл көрсеткіштер іріктелген зерттеулер негізінде анықталады.

Материалдар және зерттеу әдістері.

Жалпы Еңбек Қоғамына көшу елді мекендерді жұмыспен қамту жүйесін жетілдіруді ұсынады, әсіресе жастарды, еңбек нарығындағы еңбек ресурстарының сұранысы мен ұсынысын теңдестіруді, сәйкесінше ауылдық жерлердегі әлеуметтік жайластыру мен өмір сапасының артуына ықпал етеді. Соңғы жылдары ауыл аумақтарын дамыту басымдықтарының бірі елді мекендерді жұмыспен қамту болып табылады, жай жұмыссыздықпен күресуді ғана көздеу емес, ең алдымен оның себебімен – елдегі еңбек ресурстарын ұтымсыз бөлумен, АӨК саласындағы мамандарға деген қажеттілігінің жоқтығы болып табылады.

Зерттеудің монографиялық әдісін пайдалану ауылдағы еңбек ресурстарының сандық және сапалық сипаттамаларына оның даму қарқыны, ауылшаруашылық және қызмет көрсету өндірісінің тиімділігі тәуелді болатын, ауылдағы еңбек ресурстарының құрылымын трансформациялауды егжей-тегжейлі зерттеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар жұмыс күшін ұтымды және өнімді пайдалану көбінесе ауылдық елді мекен өмірінің сапасы мен табысының деңгейін анықтайды. Соңғы жылдары, ауылдық елді мекендердегі жұмыспен қамтылудың оңды үдерісі байқалса да, олар жоғары еңбек өнімділігін қамтамасыз ете алмады, себебі ауыл еңбеккерлері өмірінің жағдайы оларды тиімді пайдаланылуына әркез ықпал ете алмады. Бұдан басқа, еңбек нарығының дамуы негізінен сандық факторлар есебінен болады, яғни ауылдағы қол жеткізілген жұмыспен қамтылу деңгейі (90% астам) еңбек өнімділігін арттыру үшін ауылдық еңбек ресурстарында болатын ауыл аумақтарының табиғи және экономикалық әлеуетіне және мүмкіндіктеріне сәйкес келмейді.

Әлеуметтік сауалнама халықтың еңбек көші-қонының объективті себептерін, ауылдық жерлердегі еңбек ресурстарының ұтқырлығына, жеке басына және басқа да сипаттамаларының әсерін анықтайды. Көрсеткіштерді талдаудың осындай кешенді тәсілі бейімділікті, ауылдық еңбек нарығының дамуына ықпалын, ауылдық елді мекендердің жұмыспен қамтылуын және табысын арттыруға кепілдеме беретін түрлі шаруашылық нысандарын трансформациялау және жетілдіруді қамтамасыз етеді. Ауылдық елді мекендерді жайластыру маңызды роль атқаратын ауыл аумақтарының әлеуметтік-экономикалық дамуының деңгейі мен сапасын арттыру, ауыл экономикасының тұрақты инновациялық өсуге көшуімен байланысты болады. Мемлекетіміздің Елбасы атап өткендей (2012 ж.) халықтың жағдайын түбегейлі өзгерту өмірлік маңызды, мұнда мәдениетті, салт-дәстүрді және өзіндік ерекшелігін сақтай отырып, өмір сүру жағдайларын және олардың өмір сүру инфрақұрылымын жақсарту болады.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Қазіргі уақытта республикада 7,7 млн. адам немесе (елдің жалпы халық санының 42,6%) өмір сүріп жатқан 6569 ауылдық елді мекен (АЕМ) бар. 2010-2017 жж. АЕМ саны 413 бірлікке қысқарып кетті, сонымен қатар олардың орташа өлшемі халқының көп жиналуы бойынша 10% артып кетті. Ең алдымен ауылдық аумақтардың негізгі функциясы – ауылшаруашылық өндірісі жоқ жерлерде ауылдық қоныстар өз бетінше таратылуда.

2001-2012 жылдар бойына созылған ауылдық қоныстар желісінің ұсақталу үрдісі (жартысынан көбі – адам саны аздар, 500 аз адамы бар немесе елді мекеннің 9,7%) ауылдық аумақтардың әлеуметтік жайластыруын қиындатты, ол өз кезегінде еңбекке жарамды халықтың, әсіресе жастардың көші-қон ағынын ауылдан қалаға және халықтың урбанизациясының сөзсіздігіне әкелді.

АЕМ санының қысқаруы оларды біріктірудің алғышарты болды, халық саны 10 мыңнан астам адам тұратын елді мекендердің мәртебесін беру, өз кезегінде, жоғары және орта әлеуетті дамуы бар, неғұрлым дамыған әлеуметтік-өндірістік инфрақұрылымы бар ауылдардың артуына ықпал етті. АЕМ жалпы санынан 1310 жоғары деңгейге сәйкес келді, қалғандары – дамудың орташа әлеуетіне сәйкес келді. Сонымен бірге мемлекет саясаты мал шаруашылығымен, ірі мал азығын дайындау және өсірумен және басқа ауылшаруа-

шылық жұмыстарымен айналысу мүмкіндігіне ие болған тұрғындары бар ұсақ ауылдық қоныстардың сақталуына әрекет етуі керек. Мемлекетпен реттелетін қоныс аудару әлеуметтік тәртіпті және оның аумақтық тұтастығын қамтамасыз ету керек.

Қазақстанның 2020 жылдарға дейінгі аумақтық-кеңістіктік болжамды сызбасына сәйкес ауылдық елді мекендерді одан әрі дамыту ауылдық елді мекендерді қолдау (АЕМҚ) желісін кеңейту арқылы қарастырылады [1]. «Жұмыспен қамтудың жол картасы-2020» Бағдарламасына сәйкес АЕМҚ жұмыс істеуі бірыңғай «Өңірлерді 2020 жылға дейін дамыту» Бағдарламасы аясында қолданыстағы өндірістерді кеңейту және жаңарту бойынша, кіші және орта бизнесті дамыту, әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылым объектілерін, тұрғын үй құрылысы, мемлекеттік, қаржылық, қызмет көрсету және басқа қызметтерді ұйымдастыру шаралары қарастырылған АЕМҚ дербес Кешенді даму жоспарын әзірлеумен жүзеге асыру ұсынылады [2,3].

Осы бағыттағы қабылданған мемлекеттік шараларға қарамастан ауылдық аумақтар - жастар үшін ең беделді жұмыс орны емес, ал аграрлық секторға жұмысқа орналасу әрқашан жас маманның әлауқатын және әлеуметтік жеңілдіктердің қол жетімділігін қамтамасыз етуге үнемі мүмкіндік бере бермейді, ал жас білікті мамансыз жоғары технологиялық ауыл шаруашылығын дамыту және ауыл аумақтарын дамудың жаңа кезеңіне алып шығу мүмкін емес.

Қазақстан Республикасының 2017-2021 жылдарға арналған агроөнеркәсіптік кешенді дамыту Мемлекеттік бағдарламасында елдің АӨК алдына –2015 ж. нақты

деңгейіне салаларда 38% дейін еңбек өнімділігін арттыру міндеті қойылған [4], ауылдық жерлердің экономикалық белсенді халқы бар және оның жұмыспен қамтылуы осы міндеттің шешіміне тікелей байланысты болады. Агроөнеркәсіптік кешен жүйесіндегі еңбек өнімділігі ауыл шаруашылығы жұмысшысының еңбегіне ақы төлеу мен ынталандырудың тиісті жүйесі және оның өмір сүру жағдайлары жақсартылған жағдайда, іс жүзінде 2 есе ғана көбеюі мүмкін.

Ауыл шаруашылығы - ең көп жұмыс істейтін салалардың бірі болып табылады. Мұнда 2017 жылы ел экономикасында 1,3 млн. адам жұмысқа орналастырылды немесе жұмыспен қамтылған халықтың 15,4%-ын құрады. Оның ішінде 465,9 мыңын жалдамалы жұмысшылар құрады және 853 тыс. – өзін-өзі жұмыспен қамтығандар.

Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар көбінесе әлеуметтік қорғау және қамту жүйесімен қамтылмағандар. 1 кестенің мәліметтерінен ауылдық елді мекендердің санының артуына (3,3%-ға) қарамастан, ауылшаруашылық өндірісінде жұмыспен қамтылғандар санының (42,5%-ға) кемігенін көруге болады [5]. Ауыл шаруашылығында жұмыс күші айналымының теріс коэффициенті байқалады, өйткені жұмыстан шығу жалдаудан әлдеқайда артық.

Сандық көрсеткіштермен қатар елеуелі өзгерістер ауыл шаруашылық құрылымдарда жұмыс істейтіндердің сапалық құрамында да болды. 2010-2016 жж. 25 жасқа дейінгі жас жұмысшылардың үлесі 19,9-14,4%-ға дейін қысқарды, ал үлкен жастағы жұмысшылар (55 жастан жоғары) 12,9%-17,3%-ға дейін артты [5].

1 кесте - Ауылдық жерлердегі халықтың динамикасы, ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылғандар саны

Көрсеткіш	2000 ж.	2010 ж.	2017 ж.	2017 ж. - 2011ж. салыстырғанда	
				абс.	%
Ауылдық жерлерде тұратын халық саны, мың адам.	6504,1 (43,6%)	7480,6 (45,5%)	7730,6 (42,6%)	250,0	103,3
Ауылдық жерлерде жұмыспен қамтылғандар саны, мың адам.					
Ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылғандар саны, мың адам.	1940,7	2294,9	1318,9	-976,0	57,5
оның ішінде:					
Жалдамалы жұмысшылар	309,2 (15,9%)	618,1 (26,9%)	465,9 (35,3%)	-152,2	75,4
Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар (ЖҚШ ескере отырып)	1631,5 (84,1%)	1676,8 (73,1%)	853,0 (64,7%)	-823,8	50,9

Қазақстанның барлық аймақтарында ауылшаруашылық қызметкерлерінің жетіспеушілігі: білікті мамандар бойынша - 41%, жұмысшы қызметкерлер - 48,3% және жалпы республикалық 10% деңгейде олардың сапасының 15% аса төмендеуі сезіледі [5]. Ауыл шаруашылығында жұмыс істейтіндерден жоғары білімі барлар 12% кем, орта кәсіптік және бастауыш білімі барлар – 28 және 60% құрайды. 2 есе дерлік (1672,7-ден 828 мың адамға дейін) жалпы бастауыш біліммен жұмысшылар саны, ең алдымен дайындықтың ең төменгі деңгейіндегі тұлғаларға азайған.

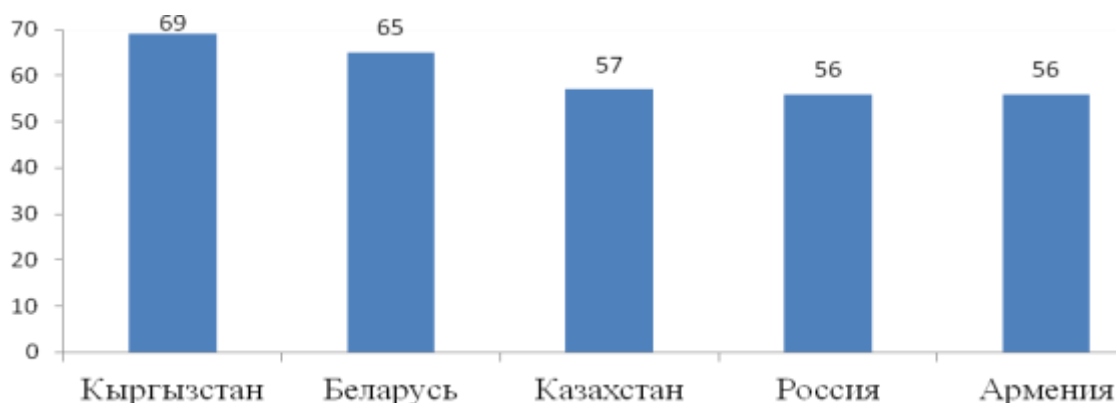
Білікті жұмысшыларды жоғалту тәуекелі олардың нақты білім деңгейінің атқаратын қызметтеріне сәйкес келмеуі нәтижесінде шығындарға әкеледі. Ауыл шаруашылығындағы осындай тәуекелдер себептеріне мыналарды жатқызуға болады: ауыр еңбек жағдайлары; экономиканың орташа жартысынан сәл астамын құрайтын төмен жалақы; материалдық-техникалық құралдарды сатып алу кезінде байқалатын баға теңсіздігі, шығынға әкеп соғатын қымбатшылық (ауылшаруашылық өнімдерінің өзіндік құны бойынша шамамен 2/3); өнімді қайта өңдеу кәсіпорындарына сату кезіндегі төмен бағалар; мемлекеттің қаржылық қолдауының төмен деңгейі (мысалы ЕО елдерінде және Финляндияда 20 есе жоғары); тұрғын үй және әлеуметтік жақсартудың төмен деңгейі; жол торабы және басқалар.

Зерттеу ауылдың, әсіресе, жастар мен аграрлық кадрлардың еңбек әлеуетін көбейтудегі өзгерістерді объективті бағалауға мүмкіндік берді, ауыл жастарының құндылық бағдарларына мониторинг жүргізу, толық пайдаланылмаған еңбек ресурстарын тарта отырып, жұмыс орындарына

деген қажеттілікті болжау. Зерттеу көрсеткендей болжау кезеңінде (2020 ж.) ауылдық еңбек ресурстарының саны 6 млн. адамды құрады, мұнда соңғы уақатта ауыл жастарының арасында кеңінен таралған орта кәсіптік (арнайы) білім беру деңгейінің өсуіне байланысты жастардың еңбек белсенділігінің артуы есебінен қолдауға ие болды. Ауылдық жұмыссыздар мен өзін-өзі жұмыспен қамтығандарға өнімді жұмыспен қамтылу аясында барлық қарастырылатын кезең бойында экономикалық белсенділік деңгейі біртіндеп өседі деп болжануда [6].

Ауыл шаруашылығында тиімді еңбектің маңызды критерийлерінің бірі – оның табыстылығының айтарлықтай артуы болып табылады. Бастапқыда – салааралық деңгейде басқа салалармен ауыл шаруашылығының өзара қарым-қатынастары арқылы үлкен теңдікке жету, өйткені экономика бойынша орташа жалақы 57% құрайды. Келесі бағыт еңбек пен капитал арасындағы қарым-қатынаста әділеттілікті қамтамасыз ету болып табылады.

Бұдан басқа, ауылдық жұмысшы ең алдымен қызметкердің жалақы деңгейімен және отбасының табысынан өлшенетін жоғары өнімді жұмысқа материалдық ынталандыруды қажет етеді. Ауыл шаруашылығында және ауылдық жерлерде табыстар мен жалақы нақты экономиканың басқа салаларына қарағанда төмен (ұзақ уақыт бойы - 2 рет). Дегенмен, алшақтық тарылса да, баяу қарқынмен жүреді. Ауыл шаруашылығында, орман шаруашылығында және балық шаруашылығында жалақының және экономиканың орташа мәндеріне қатынасы бойынша Қазақстан ЕАЭО-ға мүше елдер арасында Қырғызстаннан кейінгі үшінші орынға ие болды (69%) және Белоруссия (65%), (1 сурет) [7].

1 сурет – Ауыл шаруашылығында және орман шаруашылығында орташа айлық жалақы мен ЕАЭО елдеріндегі экономика арасындағы орташа құнының ара қатынасы, 2016 ж., %

Олемдік тәжірибе көрсеткендей, экономикалық тұрғыдан дамыған елдерде ауыл шаруашылығының негізі және жерді иеленудің ұтымды құрылымы кооперациясы аясындағы шағын шаруашылықтар болып табылады. Шағын шаруашылықтарды мемлекеттік қолдауының арқасында ауылдық жерлерден халықтың ауысуы тежеледі, өңірлердің қолайсыз жағдайларына қарай босату, әсіресе алыс елді мекендерде, осы жерлердің өмірлік белсенділігі және экологиялық тұрақтылығы сақталып қалады. Бірқатар еуропалық елдерде ауыл шаруашылығында жұмыс істейтіндердің жартысынан көбі (Грецияда, 62%) алыс немесе шаруашылыққа қолайсыз жерлерде тұрады. Кооперативтерге біріктірілген кішігірім шаруа қожалықтарына көбінесе экологиялық таза өнімдердің үлкен бөлігін құрауына тура келеді [8].

Қазақстанда жалдамалы еңбек көлемінің артуына байланысты, шаруа қожалықтары ауыл шаруашылық кәсіпорындарына тән ерекшеліктерге ие бола отырып, отбасылық-шаруалық қасиетінен айырылуда.

Жүргізілген зерттеулерге сәйкес осы мәселелер өндірістік, әлеуметтік және инженерлік қызметтердің толық түрлері бар, онда тұратын адамдар үшін қажетті әлеуметтік стандарттар қамтамасыз етілген және көршілес шағын ауылдар мен аумақтардың тұрғындарына қолайлы, аграрлық сектордың басты міндетін шешуші - ел халқының өнеркәсіптік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін АЕМ негізінде агроқалашықтар құру арқылы шешілуі мүмкін. Ауыл аумақтарында мал шаруашылығы кешендерінен, ауылшаруашылық шикізаттарын тереңірек қайта өңдейтін кәсіпорындардан және өндірілген өнім логистикасынан, ауыл шаруашылығы техникасын өндіру, қызмет көрсету және жөндеу бойынша кәсіпорындардан тұратын агро-өнеркәсіптік кластерлер (агроқалашықтар) құру жұмыс орындарының санын ұлғайту ғана емес, сондай-ақ ауыл тұрғындары үшін жұмыспен қамтудың шектеулі көлемін жоюға да ықпал етеді [9].

Соңғы жылдары мемлекетпен, агро-бизнес-қоғамдастықпен саланы техникалық және технологиялық қайта жабдықтауға және бірінші кезекте, экспортқа бағдарланған секторлар - астық, ет және сүт өнімдерін қайта өңдеу, жеміс-көкөніс өнімдерін өндіруді қолдауға бағытталған шаралар қабылдануда. Тек заманауи техникалық база, өндірістің қарқындылығы мен шоғырлануы жоғары еңбек өнімділігін арттырудың балама емес көздері болып табылады.

Реформалау жылдарында ауылдық және қалалық тұрғындардың өмір сүру деңгейі мен сапасы арасындағы әлеуметтік үйлесім болмады, елеулі диспропорциялар сақталып қалды. Ауылдық елді мекендер тұрғын үй қорының деңгейі, инженерлік және әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту, білім беру қызметтерінің сапасы, денсаулық сақтау және тұрмыстық қызмет көрсету деңгейі бойынша қалалардан әлдеқайда төмен.

Ауылдық елді мекендерді сауықтыру деңгейі және экономикалық дамыған елдердегі ауылдық отбасылардың тұрғын үйлері көп жағдайда біздің елде қол жеткізілген жетістіктерден асып түседі. Шаруалардың негізгі миссиясын ескере отырып – елді азық-түлікпен қанағаттандыру және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуді, ауылды жандандыру бойынша басталған кең ауқымды жұмыстарды кеңейту және тереңдету қажет. АЕМ медициналық мекемелермен қамтамасыз ету мониторингі осы саланың кейбір қызметтерінің жақсаруын көрсетеді.

Қорытындылар. Осылайша, агро-өнеркәсіптік кешенде жұмыс істейтіндердің санын қысқарту үрдістерін еңсеру, демек, ауылдық жерлердегі адамдардың азаюы, ауыл халқының қартаюы, біздің ойымызша, келесі бағыттардың өзара әрекеттесулері мен үйлесімдері арқылы жүзеге асатын болады.

1. Ауылшаруашылық саласының беделін арттыру жағдайында ауылды персоналмен қамтамасыз ету мәселелері шешілуі мүмкін, бұл мемлекет тарапынан жалақыны көтеру арқылы ауылшаруашылық жұмыстарының жоғары мотивациясы, еңбекке қабілетті халықты әлеуметтік қорғау, жайлы әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларды ұйымдастыру; ауылдық жерлерде дамыған әлеуметтік инфрақұрылым (балабақшалар, мектептер, денсаулық сақтау мекемелері, интернет және т.б.); білім беру үшін мемлекеттік-жекеменшік әріптестікті құру; жұмыс берушілер үшін мақсатты оқыту механизмін іске асыру бойынша жұмысты жандандыруды қамтамасыз ететін көп функционалды артықшылықтарсыз мүмкін емес.

2. Фермерлерді мемлекеттік қолдау деңгейін арттыру

3. Ауыл аумақтарында мал шаруашылығы кешендерінен, ауылшаруашылық шикізаттарын тереңірек қайта өңдейтін кәсіпорындардан және өндірілген өнім логистикасынан, ауыл шаруашылығы техникасын өндіру, қызмет көрсету және

жөндеу бойынша кәсіпорындардан тұратын агроөнеркәсіптік кластерлер (агроқалашықтар) құру жұмыс орындарының санын ұлғайту ғана емес, сондай-ақ ауыл тұрғындары үшін жұмыспен қамтудың шектеулі көлемін жоюына ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Прогнозная схема территориально-пространственного развития Казахстана до 2020 года [Электронный ресурс]. - 2011. - URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1100000118> (дата обращения 6.06.2018).
- 2 Программа «Дорожная карта занятости 2020» [Электронный ресурс].- 2013. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000636> (дата обращения 6.06.2018).
- 3 Программа «Развитие регионов до 2020 года» [Электронный ресурс].- 2014.- URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000728> (дата обращения 6.06.2018).
- 4 Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы [Электронный ресурс].- 2017. – URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/U1700000420> (дата обращения 6.06.2018).
- 5 Статистический сборник «Экономическая активность населения Казахстана (2012-2016 гг.)». – Астана: Комитет по статистике МНЭ РК, 2017. – С.69-123.
- 6 Калиев Г.А., Григорук В.В., Акимбекова Ш.У. Прогноз трансформации сельских трудовых ресурсов Казахстана до 2020 года (рекомендации). – Алматы: КазНИИ экономики АПК и развития сельских территорий, 2013. – 33 с.
- 7 Статистический сборник «Казахстан и страны СНГ». – Астана: Комитет по статистике МНЭ РК.-2018.-N1. – С.8
- 8 Буздалов И. Структурные перекосы в сельском хозяйстве России: причины и последствия //АПК: экономика, управление.– 2017.-№2. – С. 4-14
- 9 Григорук В.В., Жарекешев Х.Б., Акимбекова Ш.У. Организационно-экономические основы формирования агрогородков (агро-

калашык) в Казахстане (рекомендации). – Алматы: КазНИИ экономики АПК и развития сельских территорий, 2011. – 44 с.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Prognoznaja shema territorial'no-prostranstvennogo razvitija Kazahstana do 2020 goda [Jelektronnyj resurs].- 2011. - URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1100000118> (data obrashhenija 6.06.2018).
- 2 Programma «Dorozhnaja karta zanjatos-ti 2020» [Jelektronnyj resurs].- 2013. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000636> (data obrashhenija 6.06.2018).
- 3 Programma «Razvitie regionov do 2020 goda» [Jelektronnyj resurs].- 2014.- URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000728> (data obrashhenija 6.06.2018).
- 4 Gosudarstvennaja programma razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Ka-zahstan na 2017-2021 gody [Jelektronnyj resurs]. - 2017. – URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/U1700000420> (data obrashhenija 6.06.2018).
- 5 Statisticheskij sbornik «Jekonomich-eskaja aktivnost' naselenija Kazahstana (2012-2016 gg.)». – Astana: Komitet po statistike MNJe RK, 2017. – S.69-123.
- 6 Kaliev G.A., Grigoruk V.V., Akimbekova Sh.U. Prognoz transformacii sel'skih trudovyh resursov Kazahstana do 2020 goda (rek-omendacii). – Almaty: KazNII jekonomiki APK i razvitija sel'skih territorij, 2013. – 33 s.
- 7 Statisticheskij sbornik «Kazahstan i strany SNG». – Astana: Komitet po statistike MNJe RK.-2018.-N1. – S.8
- 8 Buzdalov I. Strukturnye perekosy v sel'skom hozjajstve Rossii: prichiny i posledstvi-ja //APK: jekonomika, upravlenie.– 2017.-№2. – S. 4-14
- 9 Grigoruk V.V., Zharekeshev H.B., Akim-bekova Sh.U. Organizacionno-jekonomicheskie osnovy formirovanija agrogorodkov (agro-kalashyk) v Kazahstane (rekomendacii). – Al-maty: KazNII jekonomiki APK i razvitija sel'skih territorij, 2011. – 44 s.